

Omer IBRAHIMAGIĆ

O muslimanskim formacijama tuzlanskog kraja tokom drugog svjetskog rata

(Širi izvod iz izlaganja u razgovoru o knjizi "Muslimanske formacije tuzlanskog kraja u drugom svjetskom ratu", autora Adnana Jahića, koji je održan u Tuzli 8. juna 1996. godine)

...Ova materija, iako je bivala spomenuta uzgredno u sklopu drugih istraživanja, najčešće je tretirana negativno, ne ulazeći u dublje razjašnjavanje. Najčešće, slijedeći već utvrđene šablone, po kojima se jedino partizanskom pokretu davala pozitivna ocjena, a sve drugo je svrstavano na drugu stranu s negativnom konotacijom. A upravo, Bosna i Hercegovina je sa svojom multietničkom i multikonfesionalnom strukturom stanovništva, bila onaj prostor u kome su se bili upleli mnogi strani interesi, što nas, naučne istraživače, obavezuje da svaki društveni fenomen u Bosni i Hercegovini istražujemo sa mnogo više minucioznosti, nego što je to potrebno u drugim jednonacionalnim sredinama. U Bosni se istraživanjem i nekih društveno perifernih pitanja, sa dobro postavljenom metodologijom, može doći do značajnih saznanja i o onim centralnim društvenim pitanjima. Ili da se istraživanjem pojedinih fragmenata, pomogne napraviti mozaik pomoću koga će se bolje razumjeti cjelina društvenih događanja u određenom vremenu, ili bolje objasniti prethodno ili kasnije razdoblje života jedne narodne ili vjerske zajednice. Jedno od tih pitanja koje tome treba da doprinese jeste i istraživanje fenomena muslimankih formacija u Bosni i Hercegovini u vrijeme drugog svjetskog rata.

Za bolje razumijevanje fenomena muslimanskih formacija u Bosni i Hercegovini treba imati u vidu slijedeće:

Prvo: osporavanje bošnjačkog nacionalnog identiteta bosanskim i sandžačkim muslimanima;

Drugo: osporavanje političkog i državno-pravnog identiteta Bosne i Hercegovine s kojima je ona ušla u povijest;

Treće: nacionaliziranje bošnjačkog naroda u Srbe i Hrvate, različitim metodama pritisaka - uskraćivanjem političkih, ekonomskih i socijalnih prava;

Četvrto: pokušaji teritorijalno-administrativnog fragmentiranja Bosne i Hercegovine njenom podjelom na banovine i nacionalno čista područja s namjerom njihovog nacionaliziranja i separisanja od Bosne i Hercegovine;

Peto: fizičko uništavanje Bošnjaka kao autohtonog naroda koji baštini kulturnu i političku historiju Bosne, čiji je biološki opstanak subdinski vezan za opstanak Bosne i Hercegovine kao posebnog političkog i državno-pravnog entiteta;

Šesto: političko fragmentiranje bošnjačkog naroda na različite političke opcije, što ne mora da znači ništa loše, pod uslovom da se ne radi o opcijama kojim se ruši političko, državno-pravno i teritorijalno jedinstvo zemlje.

Posljednjih dvjesto godina, od slobodarskih ideja francuske buržoaske revolucije i nacionalnih preporoda pojedinih naroda u Evropi i posebno na Balkanu, preko ustanka Husein-kapetana Gradašćevića do danas, historija Bošnjaka se odvijala između borbe za goli biološki opstanak i očuvanja teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine u različitim političkim oblicima kojim bi se očuvala Bosna i Hercegovina kao zaseban politički entitet - od pašaluka do zahtjeva za političkom autonomijom, obnove državnosti 1943. i njenog međunarodnopravnog priznanja 1992. godine, kao nezavisne države.

Ako u ovom rasponu posmatramo organiziranje vojne komponente i odbrambeni angažman bosanskih muslimana, ona se izražava u dva vida: prvo, u mobiliziranju muslimana u vojne formacije država koje su imale suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom i drugo, vojne formacije koje su organizirali autonomno sami Bošnjaci ili za ostvarivanje svoje političke autonomije, kao što je bio slučaj u vrijeme Husein-kapetana Gradašćevića ili legije i zelenog kadra za očuvanje biološke supstance naroda za vrijeme drugog svjetskog rata, do bosanske vojske 1992. godine. Uvijek je taj angažman imao dvostruku funkciju: očuvanje biološke supstance naroda i očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Jer je očuvanje biološke supstance bilo ukorijenjeno u bosansku zemlju.

Ako muslimanske formacije u tuzlanskom kraju u drugom svjetskom ratu u formi legije i zelenog kadra možemo svrstati u formacije koje su organizirali muslimani da bi zaštitili svoju biološku supstancu, ostaje da se određenim metodološkim postupkom naučno utvrdi njihovo mjesto u historiji kao i mjesto partizanskih formacija u kojima su muslimani značajno participirali, poput 16. muslimanske brigade i drugih brigada u kojima su muslimani bili zastupljeni, kao i stvaranju muslimanske SS divizije, koju su podržavali određeni muslimanski krugovi naklonjeni Njemačkoj, nadajući se da će im ona osigurati političku autonomiju Bosne i novom evropskom poretku pod dominacijom Nijemaca.

Iako se formiranje legije i zelenog kadra uz dozvolu kvislinškog režima, a da mu se stvarno duhovno nije pripadalo, može razumjeti i opravdati, jer se radilo o lokalnim jedinicama za očuvanje stanovništva i vlastitog kućnog praga, prije svega od četnika, pa i drugih raznih vojski, koje su zbog toga bile prinuđene da zaobilaze muslimanska sela, ničim se ne može opravdati učešće u stvaranju SS divizije od muslimanskih mladića, neovisno od toga protiv koga je ta SS jedinica bila borbeno usmjerena, a ona je prvenstveno bila usmjerena protiv partizana.

Činjenica da se muslimanskom legijom i zelenim kadrom u Bosni i Hercegovini operativno nije upravljalo iz jedinstvenog centra, kao i postojanje podrške određenih muslimanskih krugova, podržanih iz inostranstva, te formiranje SS divizije, govori o političkom nejedinstvu Bošnjaka i političkom sljepilu i obezglavljenosti u vođenju jedinstvene nacionalne bošnjačke politike, u najtežim uslovima u njihovoj dotadašnjoj historiji.

Neuspjeh u ostvarivanju nacionalnog bošnjačkog jedinstva iz vremena ustanka Husein-kapetana Gradašćevića, ponavlja se u više navrata, da bi kulminiralo u vremenu pred drugi svjetski rat i za vrijeme samog rata. Tada je unutar bošnjačkog naroda nastao najdublji rascjep na one koji su saradnjom sa kvislinškim režimom i Njemačkom računali da će sačuvati narod i Bosnu i Hercegovinu i one koji su podržavali partizanski pokret predvođen KPJ. Objema grupama pripadala je ogromna većina muslimanskog stanovništva. Prva im je briga bila kako preživjeti i sačuvati biološku supstancu naroda i svoje kućne pragove mada sa različitim filozofskim, političkim i ideološkim pristupima. Saradnja sa aktuelnim vlastima se svela

isključivo do one mjere kojom bi se legitimirale te vojne formacije da ne bi bile razoružane. Međutim, manji dio muslimanskog vodstva i njegovih sljedbenika bilo je indoktrinirano ustaškom, četničkom i nacističkom ideologijom i slijepo slijedilo do kraja upute svojih gospodara, kako ustaša i četnika, tako i njemačkih fašističkih vođa. Zato u ovakvom korisnom istraživanju, koje je započeo Adnan Jahić, navođenjem činjenica, brojeva i drugih podataka, treba iznijeti pravu istinu o muslimanskim legijama i zelenom kadru i rehabilitirati muslimanski narod od njegove identifikacije, naročito sa ustašama, koju je nametala srpska historijografija.

Kao što uključivanje većine muslimanskog stanovništva u legiju i zeleni kadar nije značilo i prihvatanje ustaške ideologije, tako uključivanje muslimanskog stanovništva u partizanske jedinice, nije istovremeno značilo i prihvatanje komunističke ideologije. Ulazak u partizanske jedinice, naročito omladine, nije inspirisan samo uspješnom partizanskom propagandom, već i odgovorom na dati historijski trenutak, kojim su se nudile nove mogućnosti potvrđivanja nacionalnog i državnopravnog identiteta bosanskih muslimana kao zasebne etničke grupe i državnopravnog identiteta Bosne i Hercegovine, čime je ona obnovila svoju državnost nakon skoro pet stotina godina potpadanja pod suverenitet drugih država.

Zato, apriori, ne treba pri ovim istraživanjima glorificirati nešto što je nastalo iz teške nužde, kao što su muslimanske legije i zeleni kadar, niti davati isključivo negativni predznak partizanskom pokretu kojim je dominirala komunistička ideologija. I u jednom i u drugom slučaju bilo je zloupotreba u upotrebi ovih jedinica: u nekim slučajevima sukobljavanja legije i zelenog kadra sa partizanskim jedinicama, i obrnuto, nepotrebnog sukobljavanja nekih partizanskih jedinica sa muslimanskim formacijama koje su čuvale svoja sela od pljačke, paljevine i ubijanja nevinog stanovništva.

Po mome mišljenju, u ovakvim istraživanjima, naročito kada se ona odnose na određenu regiju, ne treba ići na uopćavanje, bilo negativnog bilo pozitivnog u njihovom ponašanju. Treba ići od slučaja do slučaja, od sela do sela, od jedinice do jedinice, i u njima otkrivati prave uzroke pozitivnog ili negativnog ponašanja. Tako se samo može doći do istine i njenog uopćavanja, kao nečeg pozitivnog ili negativnog u tom vrtlogu rata, na određenom prostoru, u određenoj regiji, razu-

mije se sagledavajući je u kontekstu ovakve ili onakve politike njihovih političkih protagonista, u određenom prostoru i određenom vremenu.

Tako je npr. bio jedan politički kontekst kada je Hadžiefendićeva legija djelovala do juna 1943. Drugi je bio kada je Hadžiefendić saradivao na formiranju SS divizije, neovisno od toga koliko je on stvarno u to bio involviran i zbog čega je možda trebao da odgovara, ali ne i da bude strijeljan.

S druge strane, zeleni kadar koji je nastao u ljeto 1943. godine, a zvjezdane trenutke imao 1944. godine, nije isto što i Hadžiefendićevi legionari 1941/1942. koji su spašavali stanovništvo od četnika, s jedne strane, i kada se nije znala politička sudbina Bosne i Hercegovine. Sa obnavljanjem državnosti Bosne i Hercegovine 25. novembra 1943. i sa njenim priznanjem kao posebne federalne jedinice 29. novembra 1943. godine u jugoslovenskoj federaciji, BiH je postigla najviši stupanj političke autonomije koji se može postići u jednoj federalnoj državi u koju je i sama ušla sa svim elementima obnovljene državnosti. Zeleni kadar se ne može u ovakvom naučnom istraživanju ocjenjivati istim parametrima kao muslimanski legionari u prve dvije godine rata. Iako se i zelenom kadru ne može poreći da je branio muslimansko stanovništvo od četnika, njemu se ne može odreći ni činjenica da je on objektivno, neovisno od subjektivnih osjećanja naroda koji je u njemu bio mobiliziran, da je on branio i ratom uspostavljeni Pavelićev kvislinski režim protiv

koga su bile usmjerene partizanske jedinice, kao vojska nove vlasti uspostavljene Zavnobihom i Avnojem. Time su se muslimanski protagonisti takve politike objektivno i ne htijući stavili u jedan ahistorijski, konzervativni kontekst, neprijateljski raspoložen prema novoj vlasti, odnosno državno-pravnom poretku koji je s njom uspostavljen.

Sam je autor (Adnan Jahić) izveo razliku između zelenog kadra i legije. On je ratovao pod zelenim bajrakom s kojim se nakon klanjanja namaza izlazilo iz džamije i odlazilo u boj. Zeleni kadar je jednako branio svoj narod i njegovu vjeru i nosili su fesove s polumjesecom. Među njima nije bilo onih koji su pričali i izbjegavali bojište. Borba zelenog kadra, kaže autor, podrazumijevala je rat za Bosnu i Bošnjake u njoj. Ako ove autorove reminiscencije razmotrimo s politološkog stanovišta, sa stanovišta tek obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine, ne možemo a da tu njihovu borbu ne ocijenimo kao veliku zabludu da se Bosna i Hercegovina može očuvati samo kao država Bošnjaka. I ovaj rat je pokazao da se Bosna i Hercegovina kao država može očuvati samo kao multietnička zajednica sva tri bosanska naroda. Nije, dakle, bilo dovoljno ni tada ni danas očuvati samo narod i njegovu vjeru, već da se i narod i sloboda njegove vjere može očuvati samo uspješnom odbranom države Bosne i Hercegovine. To je shvatio gospodin Alija Izetbegović, to su shvatili borci Armije R BiH, i zato su polučili uspjeh. Da su branili samo narod i vjeru, ostali bi bez države, a potom i bez naroda i njegove vjere...

